

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-31>

УДК 339.138

СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ГАРМОНІЗАЦІЇ РИНКІВ ПРАЦІ ТА ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

MODERN DETERMINANTS OF HARMONIZATION OF LABOR MARKETS AND EDUCATIONAL SERVICES

Либак Ірина Анатоліївна

викладач,

Рівненський державний гуманітарний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1765-2534>**Lybak Iryna**

Rivne State Humanities University

У даній статті розглянуто такі поняття, як «освітня послуга» та «ринок освітніх послуг». Виділено специфічні характеристики освітніх послуг порівняно з іншими видами послуг. Проаналізовано стан та основні тенденції розвитку вітчизняного ринку освітніх послуг. Обґрунтовано, що на ринку освітніх послуг спостерігається перевищення пропозиції над попитом на освітні послуги. Основними причинами цього явища є зменшення кількості народжуваних осіб, вступ до іноземних закладів вищої освіти. Визначено важливість підвищення якості надання освітніх послуг, іміджу закладів вищої освіти та державного регулювання ринку освітніх послуг. Досліджено особливості та взаємозв'язок ринку освітніх послуг із ринком праці. Виявлено, що основною проблемою є відсутність взаємозв'язку між ринком освітніх послуг та ринком праці.

Ключові слова: освітня послуга, ринок освітніх послуг, ринок праці, заклад вищої освіти, конкуренція.

В статье рассмотрено понятие «образовательная услуга» и «рынок образовательных услуг». Выделены специфические характеристики образовательных услуг. Проанализировано состояние и основные тенденции развития отечественного рынка образовательных услуг. Обосновано, что на рынке образовательных услуг наблюдается превышение предложения над спросом. Основными причинами является уменьшение количества рождаемых лиц, вступление в иностранные высшие учебные заведения. Определена важность повышения качества предоставления образовательных услуг, имиджа учреждений высшего образования и государственного регулирования рынка образовательных услуг. Исследованы особенности и взаимосвязь рынка образовательных услуг с рынком труда. Установлено, что основной проблемой является отсутствие взаимосвязи между рынком образовательных услуг и рынком труда.

Ключевые слова: образовательная услуга, рынок образовательных услуг, рынок труда, учреждение высшего образования, конкуренция.

This article considers such concepts as "educational service" and "market of educational services". Specific characteristics of educational services are highlighted. Educational services are intangible and intangible until they are received. They are inextricably linked to the individuals who provide these services, so any replacement can change the outcome. Their quality depends not only on the manufacturer but also on the consumer, ie the level of assimilation of services received. The state and main tendencies of development of the domestic market of educational services and the labor market, fewer and fewer applicants go to study in domestic higher education institutions. It is substantiated that in the market of educational services there is an excess of supply over demand. The main reasons are the decrease in the number of births, admission to foreign institutions of higher education. The importance of improving the quality of educational services, the image of higher education institutions and state regulation of the market of educational services is determined. The indicators influencing the construction of rankings of higher education institutions are analyzed. The peculiarities and interrelation of the market of educational services with the labor market are studied. The main problem is that there is no connection between the market of educational services and the labor market. As a result, there are unclaimed professionals who can not get a job and are forced to work outside the profession. This problem can be solved by establishing intensive bilateral communications between all participants in the educational market. Higher education institutions should use the concepts of marketing educational services to better meet the needs of consumers, and the state should promote the relationship between the labor market and the market of educational services, by involving students in internships, professionals, employers to participate in the educational process in general.

Keywords: educational service, market of educational services, labor market, institution of higher education, competition.

Постановка проблеми. Однією із самих важливих проблем розвитку суспільства є розвиток освіти. Сьогодні, як ніколи, все більш актуальними стають питання розвитку та реформування ринку освітніх послуг. У зв'язку з демографічною кризою та дисбалансом між попитом та пропозицією на ринку освітніх послуг та ринку праці, все менше і менше абітурієнтів ідуть навчатися до вітчизняних закладів вищої освіти.

Саме тому перед закладами вищої освіти та державою постає завдання ефективного ідентифікування та задоволення потреб та інтересів споживачів освітніх послуг, які будуть конкурентними як на вітчизняному так і на міжнародному ринку праці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення ринку освітніх послуг і дослідження діяльності закладів освіти стало тематикою робіт таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Є. Безгласная, Т. Боголіб, Д. Бондаренко, В. Базилевич, О. Гаращук, Б. Данилишин, І. Дейнега, О. Кратт, В. Куценко, Л. Лавриненко, Г. Лопушняк, Д. Майсаков, Р. Патора, Л. Прус та інших. Однак найчастіше проблеми розвитку ринку освітніх послуг розглядаються лише в загальному, а окремі аспекти і деякі проблеми залишаються не вирішеними.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед невирішених проблем є проблема взаємозв'язку ринку освітніх послуг та ринку праці, що і стало темою нашого дослідження.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є дослідження стану та тенденцій розвитку ринку освітніх послуг та його взаємозв'язок з ринком праці. Задля досягнення мети потрібно розв'язати наступні завдання:

1. Проаналізувати такі поняття як «освітня послуга» та «ринку освітніх послуг».
2. Визначити особливості та тенденції розвитку ринку освітніх послуг.
3. Прослідкувати взаємозв'язок ринку освітніх послуг і ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під «освітньою послугою» розуміють комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та / або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання [1]. Відповідно, процес надання / отримання освітньої послуги відбувається на ринку освітніх послуг. З цих позицій, освітні послуги є предметом укладення своєрідної «угоди» між закладами освіти, що є суб'єктами освітньої діяльності,

з одного боку, і окремими особами, організаціями або підприємствами, а також державою, з іншого. Тобто на ринку освітніх послуг існують як виробники, так і споживачі. Виробниками освітньої послуги виступають заклади вищої освіти, а споживачами є всі громадяни, які отримують освіту, а також підприємства та організації, які потребують фахівців. Окрім вказаних суб'єктів, на ринку освітніх послуг також функціонують посередники (служби зайнятості, біржі праці тощо). Вони допомагають просуватися освітнім послугам на ринку.

Досліджуючи ринок освітніх послуг, потрібно звернути увагу на наступні особливості освітніх послуг порівняно з іншими видами послуг:

- освітні послуги є нематеріальними та невідчутними до моменту їх отримання;
- вони нероздільно пов'язані з конкретними особами, які надають дані послуги, відтак будь-яка заміна особи (викладача) може змінити результат;
- їхня якість залежить не лише від виробника, але і від споживача, тобто рівня засвоєння (повноти) отриманих послуг. Громадяни, які отримують вищу освіту, є не лише споживачами, але й ресурсами, необхідними для отримання кінцевого результату.

Тобто для ефективного існування та розвитку ринку освітніх послуг, в першу чергу повинні бути ресурси або споживачі, які хочуть отримати освітню послугу. На сьогоднішній день, на ринку освітніх послуг спостерігається перевищення пропозиції над попитом на освітні послуги. Однією із причин такої невідповідності є демографічна криза. Наочно співвідношення кількості народжених осіб та абітурієнтів показано на рис. 1.

Для побудови графіку зіставлялись два показники: статистика народжуваності в 1990...2002 роках та кількість абітурієнтів тих самих років народження, які поступили у заклади вищої освіти (коледжі, технікуми, училища, університети, академії, інститути) відповідно у 2007...2019 роках.

Як видно із графіка, зменшення кількості народжуваності призвело до зменшення відповідно і кількості абітурієнтів.

Щоправда, у 2010 році, кількість абітурієнтів збільшилася. Однак, це можна пояснити запровадженням єдиного незалежного тестування на ринку освітніх послуг. Із введенням єдиного незалежного тестування, абітурієнти мають більшу можливість вибору кількох закладів освіти, відповідно до своїх знань і уподобань. В абітурієнта з'явилась можливість в першу чергу обрати не заклад вищої освіти,

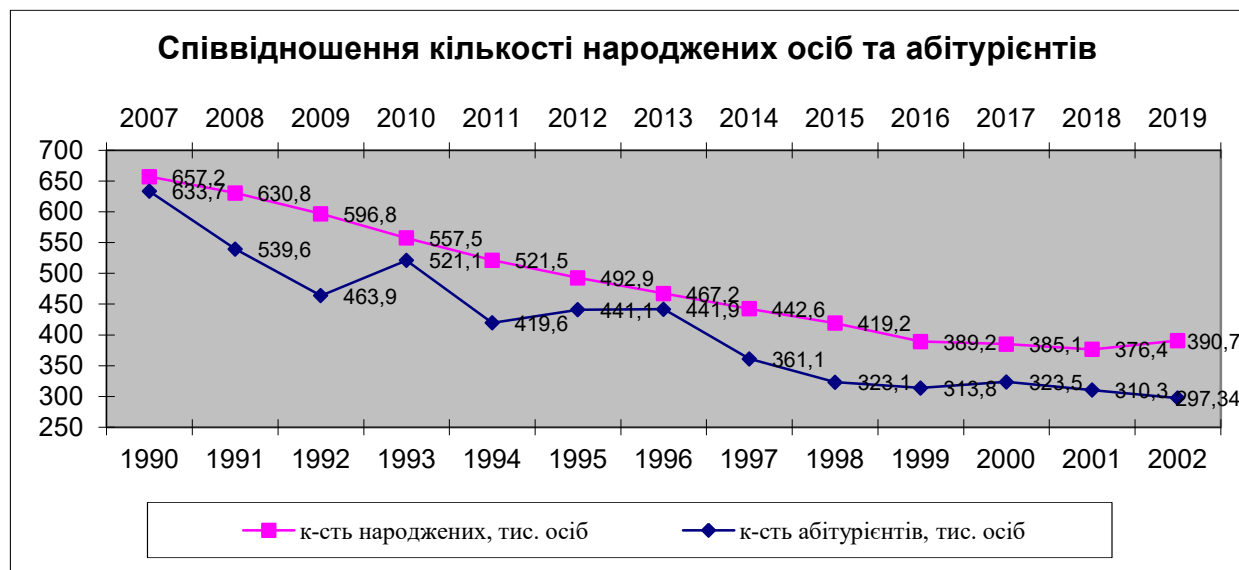

Рис. 1. Співвідношення кількості народжених осіб та абітурієнтів, 1990...2019 рр.*

*дані з 2014 р. наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Джерело: напрацювання власне на підставі [2]

а спеціальність, а вже потім – заклад освіти, де він буде навчатися обраній спеціальності. В таких умовах широкого вибору альтернатив велику роль відіграє імідж закладу вищої освіти. Адже, пропонуючи на ринку освітніх послуг однакові освітні програми, виграє той освітній заклад, рейтинг якого буде найвищим.

Крім того, ще однією вагомою причиною зменшення попиту на вітчизняні освітні послуги є вибір абітурієнтами освітніх послуг, що надають закордонні заклади вищої освіти.

Беручи до уваги вищезазначене, стає зрозумілим, що якість надання освітніх послуг вітчизняними закладами вищої освіти є надзвичайно важливим чинником для підвищення свого рейтингу серед освітніх закладів та відповідно розвитку ринку освітніх послуг.

На основі таких рейтингів, як «Топ-200 Україна», «Scopus» та «Бал ЗНО на контракт», щороку в Україні формується консолідований рейтинг закладів вищої освіти, кожен з яких використовує різні критерії оцінювання закладів вищої освіти [3].

Зокрема, у рейтингу «Топ-200 Україна», що складається Центром міжнародних проєктів «Євроосвіта», використовувалися відкриті дані прямих вимірів, виставлені на відкритих веб-ресурсах незалежних національних та міжнародних організацій і установ. Відповідно до цієї методики діяльність закладів вищої освіти оцінюється за сукупністю десяти показників їх діяль-

ності: академічною діяльністю, науково-видавничою діяльністю, оцінкою науково-дослідницьких досягнень університетів через порівняння їх Інтернет-сайтів, міжнародною діяльністю тощо.

Результати «Рейтингу «Scopus» базуються на показниках бази даних Scopus, що є інструментом для відстеження цитованості наукових статей, які публікуються закладом освіти або його педагогічними працівниками у наукових виданнях.

Рейтинг «Бал ЗНО на контракт» містить інформацію про показники середнього бала ЗНО абітурієнтів, яких в попередньому році зараховано до вишів на навчання за контрактом. Зазначений рейтинг фактично визначає лідерів серед закладів освіти, в яких вступники виявили бажання здобувати вищу освіту за власні кошти.

Аналізуючи показники, що впливають на складання рейтингу освітнього закладу, стає очевидним, що ключову роль відіграє науково-педагогічний персонал, який безпосередньо здійснює процес надання якісних освітніх послуг, а саме, його професіоналізм, розвиток, досягнення та публікації в наукових виданнях. Як видно з рисунку 2, за останні десять років витрати на виконання наукових досліджень і розробок постійно збільшувались.

Починаючи з 2016 року, спостерігається різкий спад кількості докторантів (рис. 3), що, в свою чергу, мало негативний вплив на показники розвитку науково-педагогічного потенціалу.

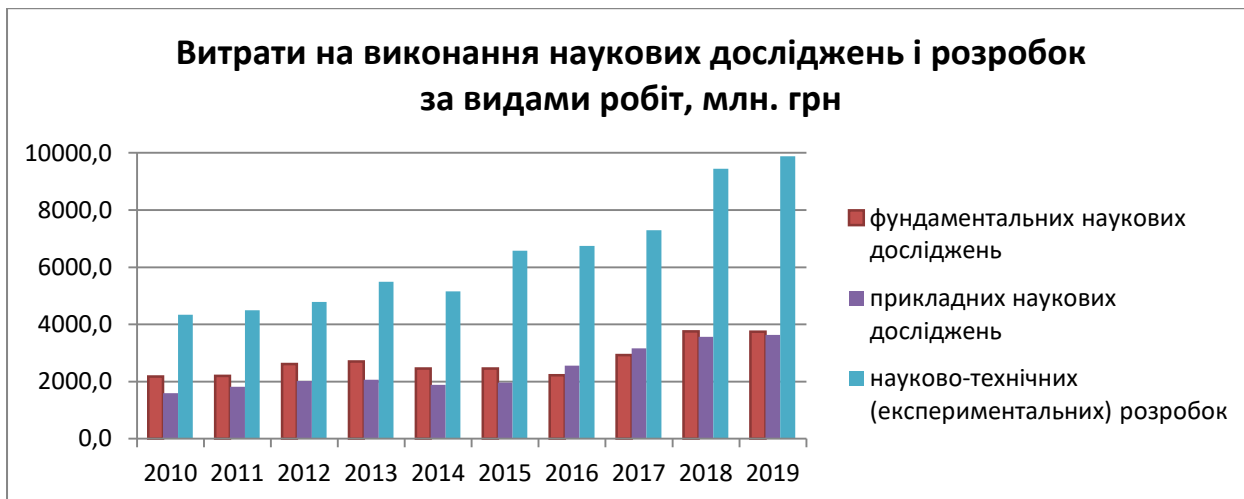

Рис. 2. Витрати на виконання наукових досліджень і розробок, 2010...2019 рр.

Джерело: напрацювання власне на підставі [2]

На рисунку 4 зображено зміна кількість аспірантів, починаючи з 2010 року.

Як видно з графіка, після різкого спаду кількості аспірантів, з 2018 року кількість бажаючих

отримати науковий ступінь зросла. Така поведінка може бути обумовлена прийнятими Міністерством освіти та науки новими, складнішими правилами захисту кандидатських дисертацій.

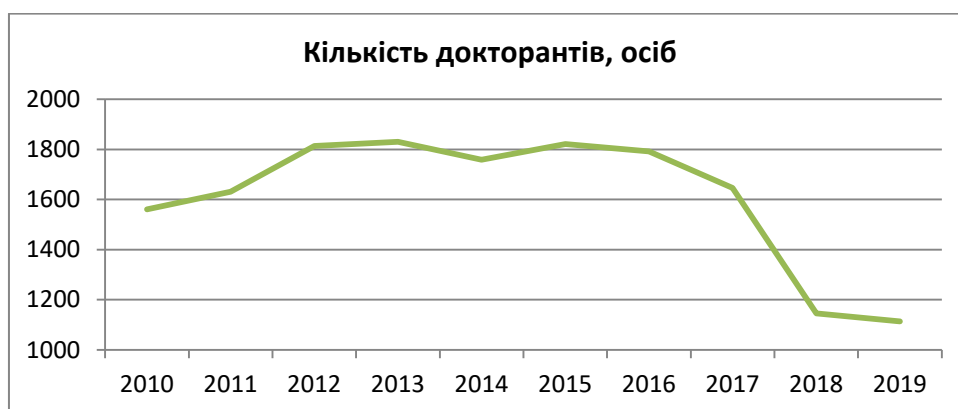

Рис. 3. Динаміка кількості докторантів, 2010...2019 рр.

Джерело: напрацювання власне на підставі [2]

Рис. 4. Динаміка кількості аспірантів, 2010...2019 рр.

Джерело: напрацювання власне на підставі [2]

Очевидно, що ефективне функціонування та розвиток ринку освітніх послуг неможливий без державного регулювання. Система державного регулювання ринку освітніх послуг, зокрема у формі державного замовлення на підготовку фахівців, повинна враховувати те, що результат від надання освітньої послуги, можна відчутти, як правило, через чотири роки. Тому проблема зайнятості майбутніх випускників повинна враховуватися вже під час обґрунтування і формування державного замовлення на підготовку фахівців, а також під час визначення ліцензійних обсягів їхньої підготовки [4].

Основною метою державного регулювання ринку освітніх послуг є максимальне скорочення безробіття. Для ефективної взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг, держава повинна використовувати різного роду заходи, спрямовані на підвищення рівня працевлаштування випускників. Це можуть бути державні стажування студентів, забезпечення підвищення кваліфікації фахівців та залучення роботодавців до освітнього процесу [5].

В сучасних умовах на ринку освітніх послуг, де постійно відбуваються зміни, заклади вищої освіти повинні використовувати під час своєї діяльності основну маркетингову концепцію, а саме визначення та задоволення потреб та інтересів споживачів освітніх послуг.

На ринку освітніх послуг заклади вищої освіти розглядаються як товаровиробники, що випускають на ринок праці кваліфікованих спеціалістів з вищою освітою і одночасно задовольняють

попит роботодавців. Випускники пропонують себе як фахівця підприємствам, які оцінюють їхню кваліфікацію у формі стартових зарплат та інших умов (надання житла тощо) [6].

Після працевлаштування випускника, освітній заклад не отримує прямих матеріальних вигод, але розраховує отримати вигоду у вигляді піднесення престижу закладу вищої освіти та певної спеціальності, що в свою чергу вплине на збільшення кількості абітурієнтів. Тобто заклад вищої освіти очікує на підвищення свого конкурентного становища серед інших освітніх закладів. Саме в такий спосіб ринок освітніх послуг тісно пов'язується із ринком праці (рис. 5).

Тим не менше взаємозв'язок між ринком освітніх послуг та ринком праці не є цілком безпроблемним. Як видно зі схеми, попит і пропозиція на ринку освітніх послуг залежить від попиту на фахівців на ринку праці. Сьогодні однією із основних проблем залишається відсутність взаємозв'язку між ринком освітніх послуг та ринком праці, який виявляється у перевищенні попиту на окремі спеціальності і відсутності його на інші. У результаті з'являються незатребувані фахівці, які не можуть влаштуватися на роботу і змушені працювати не за фахом.

Вирішити цю проблему можна за рахунок встановлення інтенсивних двосторонніх комунікацій між всіма учасниками освітнього ринку. За таких умов заклад вищої освіти виступає як «фокусна організація та поста-

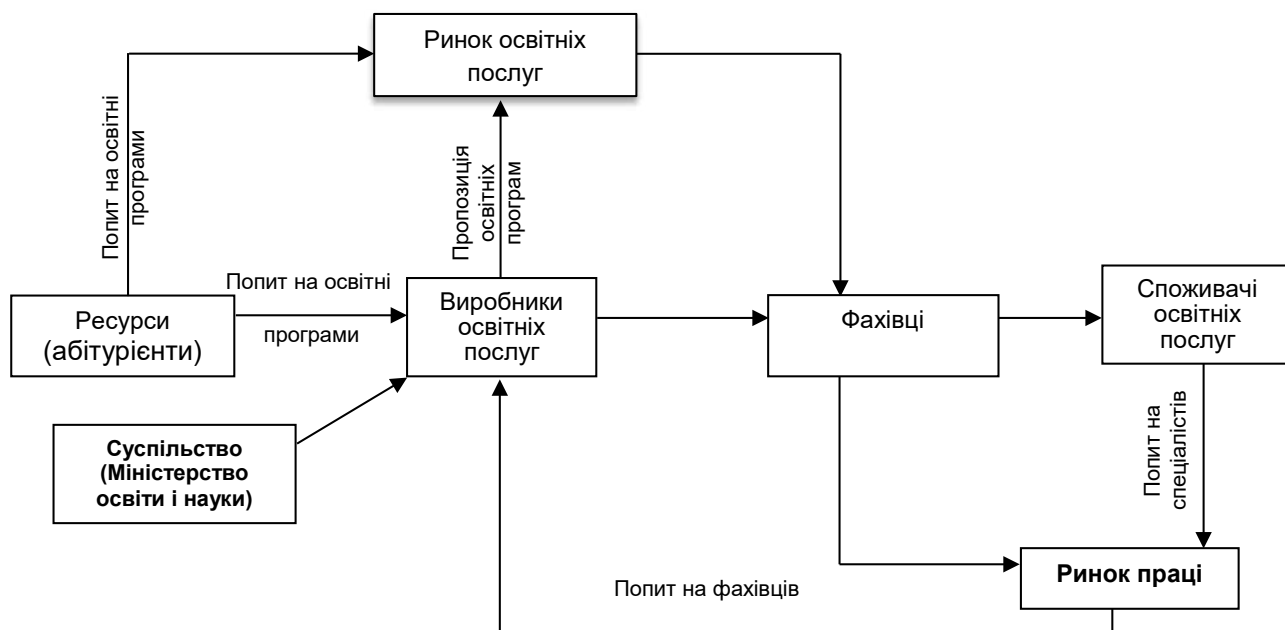

Рис. 5. Взаємозв'язок між ринком освітніх послуг та ринком праці

Джерело: напрацювання власне

чальник освітніх послуг, оскільки він відіграє роль координатора всього ланцюга поставок» [7, с. 110].

З одного боку, на ринку освітніх послуг підвищується конкуренція між закладами вищої освіти, внаслідок чого страждають менш конкурентоздатні освітні заклади. З іншого боку, запровадження системи незалежного оцінювання випускників закладів середньої освіти, дало їм можливість вступу відповідно до своїх вподобань, що сприяє більш якісному навчанню студентів, підвищує рівень знань майбутнього працівника, та відповідно його конкурентоспроможність як фахівця на ринку праці, а також і конкурентоспроможність відповідного закладу вищої освіти на ринку освітніх послуг.

Висновки. В умовах побудови ринкової економіки важливу роль у розвитку вітчиз-

няної освіти відіграє ринок освітніх послуг, на якому заклади вищої освіти конкурують, пропонуючи свої послуги. Аналізуючи ринок освітніх послуг, потрібно звернути увагу на специфіку освітніх послуг, порівняно з іншими видами послуг. Важливо підвищувати якість надання освітніх послуг, що в свою чергу покращить імідж закладу вищої освіти. В результаті дисбалансу між ринком освітніх послуг та ринком праці, з'являються незатребувані фахівці. Заклади вищої освіти повинні використовувати концепції маркетингу освітніх послуг для кращого задоволення потреб споживачів, а також держава повинна сприяти налагодженню взаємозв'язку між ринком праці та ринком освітніх послуг, шляхом залучення студентів до стажування, фахівців до підвищення кваліфікації, роботодавців до участі в освітньому процесі загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 N 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.12.2020).
2. Державна служба статистики України. *Офіційний сайт*. URL: www.ukrstat.gov.ua
3. Консолідований рейтинг українських закладів вищої освіти. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>
4. Сафонова В.Є. Удосконалення фінансово-економічного механізму функціонування закладів вищої освіти в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 2. С. 102–109.
5. Лавриненко Л.М. Взаємодія ринку освітніх послуг та ринку праці: особливості та сучасні тенденції. *Integración de las ciencias fundamentales y aplicadas en el paradigma de la sociedad post-industrial : Colección de documentos científicos «ΛΟΓΟΣ» con actas de la Conferencia Internacional Científica y Práctica*. Vol. 1, 24 de abril de 2020. Barcelona. P. 45–48.
6. Гаращук О.В. Детермінанти ринку освітніх послуг. *Вісник Тернопільського державного економічного університету*. 2006. Вип. II. С. 8–11.
7. Дейнега І.О. Маркетингові комунікації закладів вищої освіти на ринку освітніх послуг : монографія. Рівне : вид. О. Зень, 2018. 278 с.

REFERENCES:

1. Pro osvitu: Zakon Ukrayiny vid 05.09.2017 no. 2145 [On education: Law of Ukraine from 05.09.2017 no. 2145]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny [State Statistics Service of Ukraine]. *Ofitsiyyny sayt*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Konsolidovanyj rejtyng ukrajinsjkykh zakladiv vyshhoji osvity [Consolidated rating of Ukrainian higher education institutions]. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>
4. Safonova V.Je. (2009). Udoskonalennja finansovo-ekonomichnogho mekhanizmu funkcionuvannja zakladiv vyshhoji osvity v Ukraini [Improvement of the financial and economic mechanism of functioning of higher education institutions in Ukraine]. *Strategichni priorytety*, no. 2, pp. 102–109. (in Ukrainian)
5. Lavrynenko L.M. Vzajemodija rynku osvitnikh poslugh ta rynku praci: osoblyvosti ta suchasni tendenciji [Interaction of the market of educational services and the labor market: features and modern tendencies]. *Integración de las ciencias fundamentales y aplicadas en el paradigma de la sociedad post-industrial: Colección de documentos científicos «ΛΟΓΟΣ» con actas de la Conferencia Internacional Científica y Práctica*, vol. 1, 24 de abril de 2020. Barcelona, pp. 45–48. (in Ukrainian)
6. Gharashhuk O.V. (2006). Determinanty rynku osvitnikh poslugh [Determinants of the market of educational services]. *Visnyk Ternopiljskogho derzhavnogho ekonomichnogho universytetu*, vol. II, pp. 8–11. (in Ukrainian)
7. Deyneha I.O. (2018). Marketynhovi komunikatsiyi zakladiv vyshchoyi osvity na rynku osvitnikh poslugh [Marketing communications of higher education institutions in the market of educational services]. Rivne: vyd. O. Zen'. (in Ukrainian)